

Inledning

Att makt i alla dess former måste utsättas för kontroll, är en gammal sanning. Att det är problem att kontrollera makten är en också en gammal kunskap. Inte heller är det enkelt varken att definiera makt eller att konkretisera var makten utövas, vid vilka centra och av vilka personer. Det är särskilt påfallande när det gäller den ekonomiska makten och det s.k. näringslivet. Ett konkret exempel är arbetsolycksfall; vanligt förekommande men ytterst sällan leder de till åtal eller dom. Och detta just för att det inte går att fastställa vem på arbetsplatsen som haft möjlighet och makt att fatta beslut eller åtgärda kända problem. Den ekonomiska maktens utövare är dessutom ofta mycket angelägna om att dölja sin makt eller t.o.m. att förneka den.

Den politiska makten är däremot helt annorlunda till sin karaktär. Den är regelstyrd och offentlig. Kontroll anses både nödvändig och eftersträvansvärd. En rättslig och statsvetenskaplig modell, som ligger till grund för många länders konstitution, grundas på en idé om maktindelning. På det att ingen institution må bygga sig enväldig, ska makten delas mellan tre institutioner. Den traditionella uppdelningen är lagstiftande makt (parlamentet), verkställande (regeringen) och dömande makt (domstolarna).

Denna maktfördelningslära har bara haft ett begränsat genomslag i Norden. Det är framför allt i ledet den dömande makten som maktindelningen inte uppfylls. Domstolarna har knappast någon aktiv eller själv-

ständig roll i kontrollen av regering och riksdag. För några år sedan fick visserligen domstolarna i Sverige en utökad lagprövningsrätt, en möjlighet att vägra tillämpa en lag som ansågs stå i strid med t.ex. grundlagarna. Men inte ens efter det har domstolarna sett sig föranledda att mer aktivt tillämpa grundlagarna eller de mänskliga rättigheterna.

Den svenska modellen har, efter den allmänna rösträttens genomslag och speciellt under den socialdemokratiska eran efter andra världskriget, istället försökt utveckla kontroll som bygger på en idé om folksuveränitet. "All offentlig makt utgår från folket" och följaktligen är det folket som ska kontrollera och eventuellt avsätta maktutövare: Starka partier som via parlamentariska institutioner ska utöva kontroll över en stark regering. Dessutom förutsätts, bl.a. genom utredningsväsendet och remissförfarandet, att människor i samverkan via folkrörelser och intresseorganisationer ska kunna ge synpunkter på reformer, undersöka och kritisera maktutövandet.

Som alla vet är partier och folkrörelser i kris. Medlemsantal och aktivitet sjunker och verksamheter som upprätthålls av avlönade funktionärer möts av allt större mistro. Såväl avslöjade skandaler och "affärer" som rent ointresse minskar organisationernas legitimitet. Genom sin allt sämre förankring förlorar organisationerna problemformuleringsinitiativet och möjlighet till kritik av den förda politiken.

I den situationen borde den "fjärde statsmakten", massmedia, ha en allt viktigare kontrollfunktion. Men i TV, som dominerar, snuttifieras samhällskritiken i mysprogram i soffhörn eller glassiga samtal vid en bardisk. Den blir underhållning där massmediala "ansikten" skapas och divor gror. Vi bänkar oss i Synopticon – för att ansluta till Mathiesens artikel längre fram.

Efter det svenska riksdagsvalet 1991 sjönk kvinnorepresentationen i riksdagen till 33 procent. Förklaringen var det nya missnöjespartiets Ny Demokrati som fick plats i riksdagen och framgången för det lilla konservativa partiet Kristdemokratiska samlingspartiet, båda starkt mansdominerade. Upprördheten över denna kvinnopolitiska backlash gavs röst genom Stödstrumporna ett nybildat och till en början hemligt nätverk för kvinnor.

Stödstrumporna fick ett enormt massmedialt genomslag och inom nätverket utvecklades tankar på att bilda ett kvinnoparti och ställa upp i 1994 års riksdagsval. Riktig skjuts blev det när en opinionsundersökning visade att en tredjedel av väljarna kunde tänka sig att rösta på ett kvinnoparti som det skisserats av Stödstrumporna.

Nätverket skapade nervositet bland de etablerade partierna. Inför hotet måste partierna skärpa sig. Det blev i alla partier lättare att argumentera för könsperspektiv och kvinnors rättigheter. Samarbete riksdagskvinnor emellan och t.o.m. över partigränserna tolererades och ökade. Formell eller informell könskvotering blev en realitet.

Stödstrumporna fortsatte i det längsta att hota med att bilda ett kvinnoparti. Först ett halvår innan valet avfördes den frågan. Stödstrumporna förklarade att de nu fått

tillräckliga garantier för att kvinnorepresentationen i riksdag och regering skulle höjas kraftigt och att kvinnofrågornas utrymme och tyngd skulle öka under den kommande mandatperioden.

Och kvinnorepresentationen ökade. Sverige fick världens mest jämställda riksdag där 40 procent av ledamöterna är kvinnor. (Retfærd-landet Norge följer hack i häl – 1989 36% och 1993 39% – medan Finland haft en tillbakagång – 1991 38,5% och 1995 33,5%.) Regeringen blev numeriskt helt jämställd, 50/50; låt vara att reellt är finansdepartementet med manlig minister överordnat de andra departementen. Regeringen lovade att kontinuerligt anlägga kvinnoperspektiv på sin politik. Stödstrumpornas målsättning kunde sägas ha uppfyllts med råge.

Men vad hände då med världens mest jämställda regering och riksdag och de kritiska rösterna utanför?

Riksdagen har varit lågmäld. Den ökade kvinnorepresentationen har inte satt märkbara spår i vare sig ord eller handling. Ett konkret och direkt kvinnogynnande förslag har tagits: medel ska ges till 30 professorer där positiv särbehandling av kvinnor ska tillämpas. (I folkmun Tham-professorer efter namnet på utbildningsministern.) Detta för att mildra den extrema mansdominansen inom akademinernas professorsskikt.

Minoritetsregeringen har arbetat för breda lösningar för att sanera budgeten, som det heter. Den stora omvandlingen av välfärden har skett i så hastigt tempo att regeringen inte "hunnit" pröva förslagens könsrättsliga effekter, som lovat var.

Efter valet meddelade också regeringen att särskilda råd skulle tillskapas för utbyte av åsikter, perspektiv och kunskaper. Kul-

turministern utsåg ett råd med bl.a Stödstrumpornas initiativtagare och PEN-klubbens ordförande. Till jämställdhetsministern knöts ett råd med bl.a. de övriga två av Stödstrumpornas tre s.k. "ansikten". Näringsministern har ett råd med representanter för bl. a. företag och hos jordbruksministern finns ett råd med bl.a. kända krögare. I flera fall har rådsmedlemmarna särskilda uppdrag hos ministern och kan t.o.m. vara knuten till departementet på heltid.

Det är möjligt att råden inte är så anmärkningsvärda. En regering måste ha både rådgivare och regeringsledamöterna har förhoppningsvis relationer till olika personer. Råd av olika slag har också tradition. På 1700-talet tillskapades t.ex Svenska Akademin som ett råd för att bl.a. öka Majestätets lyskraft. I vår tid har råden varit övervägande korporativa och representativa med företrädare för intresseorganisationer av olika slag. Möjligen är de nya råden ett sätt att "öka transparensen" i regeringsarbetet, som en av rådsmedlemmarna uttryckte sig, när de informella rådgivarna blev formella, uppförda på avlöningslistan – och diskuterade.

Klart är också att den svenska konsensusmodellen för central maktutövning alltid sökt suga upp kritik och kritiker. Det svenska utredningsväsendet har många exempel på detta. Den alternativutredning som skapades som reaktion på den officiella i arbetet med ny sociallagstiftning är ett exempel. Snart var kritikerna från alternativutredningen ledande i de officiella utredningarna. Sexualbrottsutredningen från 1976 är ett annat exempel. Det hårt kritiserade betänkandet stoppades i byrålådan och en ny utredning med starkt inflytande från kritikerna avlöste strax efter.

Nytt och konstitutionellt tveksamt är däremot att kritikerna inlemmas i särskilda råd med mycket oklara uppgifter och befogenheter och där gränsdragningar till andra statliga organ inte har klarlagts.

I sommarhettan blossade debatten upp. En diskussion hade utgångspunkten i den jordnära fördelningspolitiken. LO publicerade en rapport om kvinnors situation i Sverige 1995. På punkt efter punkt visades att kvinnor som stor låglönegrupp fått det sämre och att försämringarna kommer att fortsätta på grund av den förda politiken. Vart hade nu politikernas kvinnoperspektiv tagit vägen?

30 professurer på en del av den offentliga sektorn kan ställas mot betydande kvinnoarbeitslöshet med risk för bestående strukturarbeitslöshet när de stora offentliga nedskärningarna nu kommer, ökade löneklyftor, högre avgifter och sämre barnomsorg, lägre ersättning vid sjukdom och vård av barn, dyrare boende etc. etc.

En annan diskussion kom sedan en medlem i kulturministerns råd fått ett stort bidrag från jämställdhetsministern till stöd för sin verksamhet. Här blev det mest anmärkningsvärda att de vana debattörer som i massmedia tagit på sig och fått rollen att kontrollera och kritisera den politiska makten och som nu ingår i regeringens råd överhuvud inte tycks förstå problemet. Kritiken uppfattas som illvillig. Med makt-havares klassiska argumentation hävdas att problemet ligger hos dem som kritiserar.

Totalt är naturligtvis det ekonomiska utbytet av positionerna inte stort. Men när centrala kritiker samarbetar nära med den politiska maktens utövare legitimeras makten. Det är förvånande att det varit SÅ lätt att tysta kraven och debatterna från valrö-

relsen. Vår synoptiska struktur är nyhets-
hetsande och kräver snabba scenväxlingar.
Vem tror väl längre på möjligheter till kvin-
noparti eller ens genomförda kvinnoper-
spektiv?

* * * *

Retfærds läsekrets är inte stor – men i sakta
tillväxt. Vi hoppas att den ska ha utbyte av
detta vårt sjuttionde nummer. I ett hänse-
ende bryter det mot traditionen och de nor-

diska språkgränserna och publicerar en arti-
kel på engelska.

I samband med att Akademisk Forlag i
Köpenhamn omorganiserats har Retfærd
lämnat förlaget. Vi tackar för långt samar-
bete. Ny förläggare av Retfærd är Scandina-
vian University Press/Universitetsförlaget i
Oslo. Vi är glada för det stöd och goda gen-
svar vi fått från förlaget och hoppas på en
fortsatt positiv utveckling.

Redaktörer för detta nummer är Anita
Dahlberg och Lotti Ryberg, Stockholm.